

Tento Arcybašev je prý nejnovější literární miláček ruské mládeže. Jeho román Sanin jest nejúspěšnější kniha minulého roku: rozvířila prý vrstvy nejširší; noviny byly jí plné; přednášelo se o ní, debatovalo se o ní, polemisovalo se pro ni a s ní. Jsou v Rusku lidé, kteří ji pokládají za knihu velikého typotvorného umění — jsou jiní, kteří v ní vidí knihu nemravnou a hovoří o pornografii, amoralismu, mravním nihilismu (tout comme chez nous!). Kdo jest tento Sanin? Vzdálenějšímu západnímu čtenáři figura dobře známá, ach, příliš dobře známá. Připomíná mu celou svou koncepcí až příliš nápadně Falka z románové trilogie Przybyszewského Homo sapiens. Jako Falk jest i hrdina Arcybaševův geniální světák a cynik, člověk posledního kulturního haut-goût, a jako Falk jest i Sanin zavát na venkovské město, kde fascinuje své prostoduché okolí: rozechvívá vášnivou zvědavostí, okouzluje a láká k sobě mládež, studenty i dívky, důstojníky, maloměstskou inteligenci; jako Falk očarovává je i Sanin svým mefistofelským dandysmem. Jako Falk jest i Sanin bořitelem ilusí, kterým přezdívá mládež ideálů — ale bořitel jest příliš silné slovo pro ležerní, nedbalé a roztržité gesto, kterým jakoby koncem malíčku smetá Sanin kartové domky různých pošetilých a dětských stavitelů chudoduchých ideálů; jak Sanin zabíjí ideály venkovské mládeže, to se dá snad srovnat jen se způsobem, jakým zabíjí rozespálý člověk mouchu příliš dotěrnou. . . A, last not least, jako Falk přihýbá si horlivě ze sklínky i Sanin, a jako Falk svádí a opouští

i Sanin dívky, které se hrnou k němu jako moli ke svíčke.

A čemu „učí“ Sanin, jest západnímu čtenáři také až příliš dobře známo. Z té věty vyznívá Nietzsche — pravda, příliš pohodlně a polovičatě pochopený a uzpůsobený ad usum Sanini — Nietzschovo „mimo dobro a zlo“, z oné strany vyzírá na tebe Stirner, tam z té Schopenhauer. Cesta Saninova (mimořádně řečeno: zase jako Falkova) jest znamenána krví; Sanin jest příčinou smrti několika lidí, a příčinou vědomou a chtěnou. Nezná a nechce znáti soucitu k nedokonalostem života; hlásá rychlou smrt všemu zakrnělému, všemu opožděnému ve vývoji; radí i k sebevraždě lidem slabým a polovičatým. Po svých západních vzorech učí kultu „já“, právu sledovati každý svůj pud; jako aristokrat opovrhne nejen davem, ale i lidem; jako artista hnuší si každý účel, každou občanskou užitečnost; k smíchu jest mu všecka snaha po lepším uspořádání společnosti, všecka práce pro lid a obecnost.

Místy působí Sanin jako bezděčná karikatura svých západních vzorů, ale jsou v něm i stránky, kde cítíte: zde mluví — a někdy spíše blábolí — dnešní ruská bída, bezradný chaos, zoufalé zhnusení si všeho, „taedium vitae“, jaké se vždy dostavuje po dlouhém a bezvýsledném napětí sil. Ne, tento Sanin *není* veliké umělecké dílo, jest to jen polobezděčný dokument, bezvědomý výkřik, vyražený z úzkosti doby a z hlubin zoufalství — výkřik tváře, zkřivené do pitvornosti zlou ironií osudu. (Jest již taková tragická ironie, která stahuje v křečovité smích nebo pošklebek tvář člověka mučeného a trpícího.) Vedle západních předků dali by se, tuším, Saninovi nalézt i předkové domácí, a byl by mezi nimi i Lermontovův Hrdina naší doby, i Puškinův Oněgin. . . Jenže co tam jest kresleno *naiivně* a působí proto umělecky, jest zde sestrojeno v pózu příliš metodickou a příliš soustavnou.

Ne, tento Sanin není veliké umělecké dílo. Každé veliké umělecké dílo musí býti básní — to jest světem hodnot, hierarchií hodnot, učeněným organismem; každé veliké umělecké dílo románové jest soudem nad rekem; každé veliké dílo literární má perspektivu a *domýšlí* osudy svých lidí. A toho není u Sanina. Jest to kniha opravdového nihilismu uměleckého; nemá skoro

komposice ve vyšším ideovém smysle slova, nemá ani té veliké zákonné nutnosti ve svém vývoji, která jest právě tragickou inspirací díla. Sanin jest syrová, nezorganisovaná, fragmentární práce: cosi jako zlý sen, můra. Není tu pevného bodu, na nějž bylo by dílo ustředěno; figury lidské potácejí se v něm, řítí se na sebe, vynikají z mlhy a zapadají hned do ní — útržky, fragmenty osudů. Skoro nikde neopisují zde lidé celých, typických, zákonných drah životních. Celý román působí dojmem, jako by byl jen rozsáhlou epizodou nějakého většího celku, epizodou, která čeká teprve plného vysvětlení tím, že bude podřaděna nějaké členitější stavbě.

Stejný umělecký nihilism padá na tebe svou syrou mlhou i z obou prací, které přináší naše kniha překladová. Tyto práce jsou označeny na titulním listě jako „novely“, ale svrchovaným neprávem. Novela žádá komposice na píď promyšlené a vyměřené, žádá lidi, kteří svá slova i činy zrovna *pointují* — tak vědomě, jasně a účelně cítí, myslí a jednají. A práce Arcybaševovy *nejdou vůbec komponovány*, nemají vůbec umělecké formy ve vyšším smysle slova. Jsou to zase fragmenty lidských osudů, jakoby obširné skizy a studie k nějakým větším dílům.

Síla Arcybaševova jest v *intenzitě okamžikového vidění*; jest to impresionista, u něhož jevy na tebe přímo se řítí jako rozptýlený mrak atomů, neobyčejně živě a útočně, ale bez závažnější a zákonnější důslednosti, než kolik jí má smyslový dojem.

Jest to syrá poesie fatalismu, lidí málo uvědomělých, zlákaných, zklamaných a podvedených; syrá a výbušná poesie nevypočitatelných náhod, zločinů, tupě a v opilství páchaných, společenských převratů a bouří; poesie temná, žalostná a jednostrunná; syrá a mátožná, nývá a rozryvná; intenzivní, ale krátkodechá a monotonní. Poesie zlých chaotických mučivých hrůz, poesie plazivého dýmu, který zavaluje churavě, vyčerpané mozky. Člověk není v koncepci Arcybaševově mnohem víc než slepou loutkou jakýchsi temných, zlých a záhadně bezesmyslných sil, které s ním tropí stále týž surový žert. Život není tu calderonským snem, posvěceným účelností a krásou, nýbrž tísnivou a umrtvující můrou. A již u Gorkého bylo tomu v podstatě tak.

Vyznám se bez mučení, že pedagogické publikace brávám do rukou s jakousi nedůvěrou, zaviněnou mnohopisálstvím, které více než kde jinde řadí na tomto poli. S tímto pocitem otevřel jsem i knížku chorvatského učitele, ale záhy byla má nedůvěra vyvrácena; záhy viděl jsem, že mám před sebou práci milého, vzdělaného člověka a nadšeného vychovatele, ducha volného, statečného a opravdu myslivého, který vyhýbá se z vrozené slušnosti rutině a frázi a neříká než to, co opravdu promyslel a procítil, vyzkoušel a si vydobyl. Knížka p. Trstenjakova jest jakýsi odkaz starého učitele mladším druhům a přátelům; jest to třiatřacet krátkých kapitolek o různých problémech a otázkách vychovatelství, vyučování veřejného, školy, učitelova života soukromého i veřejného, které přečte s chutí každý vzdělaný člověk, i neoborník. Mně bylo zvláště milé, že p. Trstenjak oceňuje náležitě při výchově stránky iracionální a intuitivní; že pokládá pedagogiku za umění, které žádá zvláštního talentu a instinktu; že cítí působení člověka v člověku jako cosi mysteriosního a posvěceného, jako cosi bezprostředného a iracionálního, co uniká každému vědeckému zevšeobecnování; že žádá od učitele, aby působil více svou osobností než svým věděním a obracel se na cit a vůli chovancovu; že ve volnosti vidí vlastní etický předpoklad a samu životnou podmínku školy a výchovy. Rozumí se, že co praví pan Trstenjak, není často než parafrází velikých myslitelů, od Platona do Rousseaua, Kanta, Goetha a Nietzscheho; kapitola Učitel-umělec přimyká se na př. místy